

ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ, ԳԵՏՈՒԹՅԱՆ,
ՄՇԱԿՈՒՅՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ
ՆԵՐԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐՅԱՆԻ ԵՐԻՏԱՎԱՐԴ
ԳԵՏՆԵԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԵՍՆԱԿՐՈՒԹՅՈՒՆ (ԱՆԿԱՄՈՒ)

ԵՐԵՎԱՆԻ
ԳԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍՏԱՐԱՆ

«ՉԵՆԳԵՉՈՒԹՅՈՒՆ»
ԳՆԱԶԱՐՄԱՆ ԲԵՆԵՎՈՅԻՆ
ԿՈՄՔԻՆԱՏ» ՓԲԸ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱՆ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

№ 2(3), 2019

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.ysu.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՅԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱԿՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱԽ
SCIENTIFIC ARTSAKH
НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 2(3), 2019

«Գիտական Արցախ» պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

The «Scientific Artsakh» journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the main results and provisions of doctoral and candidate theses established by the Higher Attestation Committee of the Republic of Armenia (HAC RA).

Журнал «Научный Арцах» включен в список научных периодических изданий, приемлемых для публикации основных результатов и положений докторских и кандидатских диссертаций, установленных Высшим аттестационным комитетом Республики Армения (ВАК РА).

ԱԵԳՄՍ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2019

Տպագրվում է Երևանի պետական համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Համարը հրատարակության է երաշխավորել «Գիտական Արցախ» պարբերականի խմբագրական խորհուրդը

**Նվիրվում է Երևանի պետական համալսարանի
հիմնադրման 100-ամյակին**

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Նախագահ՝ Արամ ՄԻՍՈՆՅԱՆ, ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Թեմինա ՍԱՐՈՒԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու,
դոցենտ

Անդամներ՝

Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Հրանտ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Դավիթ ԲԱԲԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Վահրամ ԲԱՆԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Խաչիկ ԳԱԼՍՏՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Զուլիետա ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Վլադիսլավ ԳՐՈՒԶԴԵՎ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
Գևորգ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արման ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Մարել ԺԵՅՄՈ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
Վալենտինա ԼԱՊԱՆԿՎԱ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
Օտտո ԼՈՒԻՏՏԵՐՅԱՆԴՏ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Համբուրգ, Գերմանիա)
Ռուզաննա ՀԱՎՈՐՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Նազիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Մուշեղ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Գագիկ ԴԱԶԻՆՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Աշոտ ՍԱՐԿՈՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Էդիկ ՄԻՆԱՍՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Կարեն ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
Հայկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Մաքսիմ ՎԱՍԿՈՎ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
Գարիկ ԶԵՌՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Տիգրան ԶՈՂԱՐՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գիտական Արցախ, № 2(3), 2019, Երևան, ԱԵԳՄՄ հրատ., 2019, 472 էջ:

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 2019թ. 2-րդ համարում տեղ են գտել հասարակական գիտությունների արդի հիմնախնդիրների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետությունը, Արցախի Հանրապետությունը, Գերմանիան, Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը, Լեհաստանը, Հարավային Օսեթիան, Ռուսաստանի Դաշնությունը և Ուկրաինան ներկայացնող մոտ հինգ տասնյակ անվանի ու երիտասարդ գիտնականների աշխատանքները:

Գիտական պարբերականում զետեղված են նաև Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորման ու Երևանի պետական համալսարանի կողմից 2019թ. սեպտեմբերի 12-15-ը Ստեփանակերտում համատեղ կազմակերպված «Հայոց պետականության անցյալը, ներկան ու ապագան» միջազգային երիտասարդական 4-րդ գիտաժողովի լավագույն գիտական հոդվածները:

*Dedicated to the 100th Anniversary
of Yerevan State University*

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Director of Institute for Armenian Studies of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Ph.D in Law, Associate Professor

Deputy Editor-in-Chief: Tehmina MARUTYAN, Ph.D in Philology, Associate Professor

Members:

Artsrun AVAGYAN, Doctor of Philology, Professor

Hrant AVANESYAN, Doctor of Psychology, Professor

David BABAYAN, Doctor of History, Associate Professor

Vahram BALAYAN, Doctor of History, Professor

Gevorg DANIELYAN, Doctor of Law, Professor

Khachik GALSTYAN, Doctor of Political Sciences, Associate Professor

Gagik GHAZINYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor

Vladislav GRUZDEV, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)

Julieta GYULAMIRYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ruzanna HAKOBYAN, Doctor of Law, Associate Professor

Nazik HARUTYUNYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Moushegh HOVSEPYAN, Doctor of Philology, Professor

Garik KERYAN, Doctor of Political Sciences, Professor

Tigran KOCHARYAN, Doctor of Political Sciences, Professor

Valentina LAPAEVA, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)

Otto LUCHTERHANDT, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)

Ashot MARKOSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor

Edik MINASYAN, Doctor of History, Professor

Karen NERSISYAN, Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor

Hayk SARGSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor

Yuri SUVARYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Economic Sciences, Professor

Maksim VASKOV, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)

Arman YEGHIAZARYAN, Doctor of History, Associate Professor

Marek ZEJMO, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Scientific Artsakh, № 2(3), 2019, Yerevan, UYSSA publ., 2019, 472 pages.

The second issue of «Scientific Artsakh» journal 2019 comprises the scientific works of approximately 50 prominent and young scientists from Armenia, Artsakh, Germany, Islamic Republic of Iran, Poland, South Ossetia, Russia and Ukraine on the topical issues of social sciences.

The publication also contains the best scientific articles of the 4th international youth scientific conference «The past, present and future of the Armenian statehood», jointly organized by the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh and Yerevan State University on September 12-15, 2019 in Stepanakert

Издаётся решением учёного совета Ереванского государственного университета

Номер рекомендован к публикации редакционным советом журнала «Научный Арцах»

*Посвящается 100-летию основания
Ереванского государственного университета*

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: Арам СИМОНЯН, директор Института арменоведческих исследований ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор

Главный редактор: Аветик АРУТЮНЯН, кандидат юридических наук, доцент

Заместитель главного редактора: Теймина МАРУТЯН, кандидат филологических наук, доцент

Члены:

Ариун АВАГЯН, доктор филологических наук, профессор

Грант АВАНЕСЯН, доктор психологических наук, профессор

Рузанна АКОПЯН, доктор юридических наук, доцент

Назик АРУТЮНЯН, доктор педагогических наук, профессор

Давид БАБАЯН, доктор исторических наук, доцент

Ваграм БАЛАЯН, доктор исторических наук, профессор

Максим ВАСЬКОВ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)

Хачик ГАЛСТЯН, доктор политических наук, доцент

Владислав ГРУЗДЕВ, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)

Джультетта ГЮЛАМИРЯН, доктор педагогических наук, профессор

Геворг ДАНИЕЛЯН, доктор юридических наук, профессор

Арман ЕГИАЗАРЯН, доктор исторических наук, доцент

Марек ЖЕЙМО, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)

Гагик КАЗИНЯН, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор

Гарик КЕРЯН, доктор политических наук, профессор

Тигран КОЧАРЯН, доктор политических наук, профессор

Валентина ЛАПАЕВА, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)

Отто ЛЮХТЕРХАНДТ, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)

Ашот МАРКОСЯН, доктор экономических наук, профессор

Эдик МИНАСЯН, доктор исторических наук, профессор

Карен НЕРСИСЯН, кандидат экономических наук, доцент

Мушег ОВСЕПЯН, доктор филологических наук, профессор

Гайк САРГСЯН, доктор экономических наук, профессор

Юрий СУВАРЯН, академик НАН РА, доктор экономических наук, профессор

Научный Арцах, № 2(3), 2019, Ереван, Изд. ОМУСА, 2019, 472 страниц.

В втором номере 2019 г. журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы выдающихся и молодых ученых из Армении, Арцаха, Германии, Исламской Республики Иран, Польши, Южной Осетии, России и Украины, исследующие актуальные вопросы общественных наук.

В издании размещены также лучшие научные статьи 4-ой международной молодежной научной конференции «Прошлое, настоящее и будущее Армянской государственности», совместно организованной Объединением молодых учёных и специалистов Арцаха и Ереванским государственным университетом 12-15 сентября 2019 года в Степанакерте.

ԲՈՎԱՆՂԱԿՈՒԹՅՈՒՆ CONTENTS СОДЕРЖАНИЕ

ՔՍՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
POLITICAL SCIENCE, INTERNATIONAL RELATIONS
ПОЛИТОЛОГИЯ, МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Գրիգոր Բալասանյան, Դիանա Նանյան. Թուրքիայի քաղաքականությունը Հարավային Կովկասում և չճանաչված պետությունների գործոնը.....12
Grigor Balasanyan, Diana Nanyan. Turkey's Policy in the South Caucasus and Fact of the Non Recognized States.

Григор Баласанян, Диана Нанян. Политика Турции на Южном Кавказе и фактор непризнанных государств

Խաչիկ Գալստյան. Կարգավիճակի ճանաչման և նախավիճակի (status quo) փոփոխման հիմնահարցը արցախյան կարգավորման բանակցություններում.....22

Khachik Galstyan. The Status Recognition Problem and the Primary State Change (Status Quo) in the Negotiations on Artsakh Settlement

Хачик Галстян. Проблема признания статуса (status) и изменения первичного состояния (status quo) в переговорах по арцахскому урегулированию

Աբրահամ Գասպարյան. Կուսակցապետության և անվտանգային կառույցների զերիշխանության իրավաքաղաքական հիմքերը Սիրիայում.....29

Abraham Gasparyan. The Legal and Political Basis for Superior Leadership of “Ba’ath” Party and Intelligence Services in Syria

Абраам Гаспарян. Политико-правовая основа поддержки партийных и безопасных структур в Сирии

Դմիտրի Դեսյաև. Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունում միջազգային ակտորները. ռազմավարական հետաքրքրություններ և կարգավորման մոտեցումներ.....43

Dmitry Desyaev. The International Actors in the Nagorny Karabakh Conflict: Strategic Interests And Approaches to Settlement

Дмитрий Десяев. Международные акторы в нагорно-карабахском конфликте: стратегические интересы и подходы к урегулированию

Մարեկ Շեյմո. Լեհաստանի հայերը միջնադարից մինչև մեր օրերը.....59

Marek Zejmo. Polish Armenians from Middle Ages Today

Марек Жеймо. Польские армяне со средневековья по настоящее время

Ռոման Կարապետյան. Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման հեռանկարները. հայացք միջազգային ճգնաժամային խմբի զեկույցների զնահատականների դիտանկյունից.....76

Roman Karapetyan. Prospects for the Settlement of the Nagorno-Karabakh Conflict: Review of the Reports of the International Crisis Group

Роман Карапетян. Перспективы урегулирования нагорно-карабахского конфликта: обзор докладов международной кризисной группы

ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՃԱՆԱԶՄԱՆ ԵՎ ՆԱԽԱՎԻՃԱԿԻ (STATUS QUO) ՓՈՓՈԽՄԱՆ ՀԻՄՆԱԳՆԱԲՑԸ ԱՐՑԱԽՅԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ*

ԽԱԶԻԿ ԳԱԼՍՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքական գիտության պատմության և տեսության ամբիոնի դոցենտ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, ԱԵԳՄՄ պատվավոր անդամ, ք.Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
khgalstyan@ysu.am

Արցախյան հակամարտության կարգավորման համատեքստում առանցքային նշանակության հարցերից է կարգավիճակի հիմնահարցը, որի շուրջ հակամարտող հիմնական կողմերի շրջանում առկա է խորքային ռազմավարական անհամաձայնություն ու դիրքորոշումների առավելագույն բևեռացում: Հոդվածի նպատակն է բացահայտել Արցախի կարգավիճակի բանակցային Էվոյուցիան, ցույց տալ կարգավիճակի ու նախավիճակի փոփոխման պատճառահետևանքային կապերը: Այդ առումով որպես հետապոտական խնդիրներ են սահմանվում բանակցային փաստաթղթերում առկա կարգավիճակին առնչվող ձևակերպումների քննական վերլուծությունը, կարգավիճակով պայմանավորված նախավիճակի փոփոխման հնարավորությունների դիտարկումը: Աշխատանքի մեթոդաբանական հիմքում ժամանակագրական ու բովանդակային վերլուծության մեթոդներն են:

Հոդվածի շրջանակներում դիտարկվում են Արցախի կարգավիճակի շուրջ ընթացող բանակցությունների Էվոյուցիան, առաջ են քաշում նորարարական մի քանի թեզեր, որոնք կառուցված են Արցախի գոյության, ինքնուրույնության և ինքնուրույն քաղաքական ինքնության իրողությունների ճանաչման վրա՝ որպես Արցախյան հակամարտության կարգավորման գործընթացում նախավիճակի փոփոխման կարևոր գրավականներ:

Հիմնաբառեր՝ Արցախյան հակամարտություն, կարգավիճակի ճանաչում, նախավիճակի փոփոխություն, ինքնուրույն քաղաքական ինքնություն:

Բախումնաբանության մեջ տիրապետող մոտեցում է, որ էթնոքաղաքական հակամարտությունները կարգավորման դժվար են ենթարկվում: Այս առումով բացառություն չի կազմում նաև Արցախյան հակամարտությունը, որի հանգուցալուծմանն ուղղված ինչպես հակամարտող կողմերի, այնպես էլ միջազգային միջնորդների ջանքերը շարունակվում են արդեն 25 տարուց ավելի՝ առանց շոշափելի արդյունքների և լուրջ առաջընթացի: Նման իրավիճակը վկայում է, որ ընդհանուր առմամբ, Արցախյան հակամարտությունը տեղավորվում է գիտության մեջ տիրապետող այդ օրինաչափության մեջ: Բացի դրանից, Արցախյան հիմնահարցն աչքի է ընկնում նաև հակամարտությանը ներգրավված սուբյեկտների բազմազանությամբ, հակամարտող հիմնական կողմերի դիրքորոշումների խիստ բևեռացված տարբերությամբ, կարգավորման դինամիկայի վրա ազդող ներքին ու արտաքին գործոնների բարդ համակցությամբ, տարածաշրջանում անընդհատ ու արագ փոփոխվող աշխարհաքաղաքական վերադասավորումներով, որոնք իրենց հերթին որոշակիորեն ազդում են Արցախյան հակամարտության վրա՝ կարգավորման տեսանկյունից այն դարձնելով ավելի բարդ ու խճճված: Մասնավորապես Արցախյան

* Հոդվածը ներկայացվել է 06.10.2019թ., գրախոսվել՝ 30.10.2019թ., տպագրության ընդունվել՝ 12.12.2019թ.:

հակամարտության կարգավորման համատեքստում խորքային ռազմավարական անհամաձայնությունն ու կողմերի դիրքորոշումների առավելագույն բևեռացում նկատվում է հենց Արցախի կարգավիճակի շուրջ տարվող քննարկումներում: Դեռ առաջին միջնորդական նախաձեռնությունների՝ մասնավորապես Նոր ձևավորվող ԵԱՀԽ (ԵԱՀԿ) Մինսկի խմբի մանդատի շրջանակներում ենթադրվում էր ԼՂ կարգավիճակի հարցը քննարկել Մինսկում հրավիրվելիք Արցախյան կարգավորման խաղաղ բանակցությունների ժամանակ, որին մասնակցելու էին նաև Լեռնային Ղարաբաղի ընտրված և այլ ներկայացուցիչները¹⁶: Անցած տարիների ընթացքում միջնորդները հակամարտության կողմերին ներկայացված բանակցային փաստաթղթերում փորձել են տալ հակամարտության այդ առանցքային՝ Արցախի կարգավիճակի լուծման հարցի պատասխանը: Օրինակ՝ 1997թ.-ին ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահները Լիսաբոնից հետո, այդ գազաթափողվի ազդեցության տակ ներկայացրին մի փաստաթուղթ, որում ԼՂ կարգավիճակը ներկայացված էր Ադրբեջանի տարածքային ամբողջականության շրջանակներում¹⁷: Այդ առաջին՝ «փաթեթային» կոչվող փաստաթղթում ԼՂ կարգավիճակի հարցին լուծում էր տրվում համաձայնագրի երկրորդ մասում: Իսկ առաջին մասում, որը վերաբերում էր զինված հակամարտության դադարեցմանը, ենթադրվում էր զինված ուժերի դուրս բերում «գրավյալ» տարածքներից, բուժերային գոտու ստեղծում և միջազգային խաղաղարար ուժերի տեղակայում, փախստականների ու տեղահանված անձանց վերադարձ մշտական բնակության վայրեր, կոմունիկացիաների ապաշրջափակում, երկաթուղային կապի ապահովում Ադրբեջանի ու Հայաստանի միջև Բաբու-Յորադիզ-Մեղրի-Օրդուբադ-Նախիջևան-Երևան երթուղով, Լաչինի միջանցքի միջազգային վարձակալում (ԵԱՀԿ կողմից) և դրա տրամադրում ԼՂ իշխանություններին, Շուշու և Շահումյանի շրջանի հարցերի լուծում և այլն: Համաձայնագրի երկրորդ մասը վերաբերում էր ԼՂ կարգավիճակին, որի II-րդ կետով Լեռնային Ղարաբաղը հանդիսանում էր պետական ու տարածքային կազմավորում Ադրբեջանի Հանրապետության սահմաններում: Ընդ որում, Լեռնային Ղարաբաղին թույլատրվում էր ունենալ սեփական սահմանադրություն, օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության մարմիններ, գերբ, դրոշ ու հիմն: Սակայն այն սկզբունքի ամրագրումը, որ ԼՂ-ի կարգավիճակի հարցը ի սկզբանե պետք է դիտարկել Ադրբեջանի տարածքային ամբողջականության պահպանման շրջանակներում, լուրջ խոչընդոտ էր բանակցային հետագա առաջխաղացման համար և մերժվեց հակամարտության մասնակից երկու կողմերի՝ Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունների կողմից:

Նույն թվականին ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահների ներկայացրած ղարաբաղյան կարգավորման երկրորդ առաջարկը հենվում էր «փուլային» եղանակով հակամարտող կողմերի միջև համաձայնության հասնելու մեթոդի վրա: Ըստ այդ տրամաբանության՝ առաջնային էր համարվում զինված հակամարտության հետևանքների վերացման հիմնախնդիրը, այսինքն՝ զինված ուժերի դուրս բերման (հոդված II), բուժերային գոտու ստեղծման և միջազգային խաղաղարար ուժերի տեղաբաշխման (հոդված III), փախստականների և տեղահանված անձնաց վերադարձի (հոդված V) խնդիրները և միայն դրանից հետո փաստաթուղթը ենթադրում էր, որ «Երեք կողմերը, վերջ ղնելով հակամարտության ռազմական կողմին, համաձայնության են գալիս բարեխղճորեն շարունակել բանակցությունները ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի շրջանակներում մինչև հակամարտության մյուս ասպեկտների համապարփակ կարգավորումը՝ ներառյալ նաև քաղաքական ասպեկտը, որը ներառում է ԼՂ կարգավիճակի, ինչպես նաև Լաչինի, Շուշիի և Շահումյանի

¹⁶ Տե՛ս <https://www.osce.org/mg>:

¹⁷ Տե՛ս <https://www.anisarc.am/2019/07/01/nk-package-1997-july/>:

հիմնահարցերի լուծումը»¹⁸: Այս մոտեցումը որպես հիմք ընդունվեց ՀՀ-ի և ԱՀ-ի կողմից, սակայն մերժվեց Լեռնային Ղարաբաղի կողմից, քանի որ բացակայում էին երաշխիքները, որ ԼՂ կողմից վերահսկվող տարածքների վերադարձից հետո հանկարծ ադրբեջանական իշխանությունների շրջանում չէր անհետանա ցանկությունը բանակցությունների հետագա շարունակման համար:

1998թ.-ին ներկայացված «ընդհանուր պետության» կոնցեպցիայի վրա հիմնվող բանակցային փաստաթղթում նկատելի էր որակական անցում հակամարտության հիմնական բաղադրատարրերի լուծման ուղիների ընդունման հարցում: Մասնավորապես, հակամարտության կարգավորման՝ կարևորությամբ առաջին հիմնահարցն էր դիտարկվում Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակի շուրջ սկզբունքային համաձայնության ձեռք բերումը: Համաձայնության տեքստի առաջին մասում նշվում էր, որ «Լեռնային Ղարաբաղը հանդիսանում է պետական և տարածքային կազմավորում հանրապետության ձևով, որը կազմավորում է ընդհանուր պետություն Ադրբեջանի հետ»¹⁹: Բացի վերը նշված ձևակերպումից, ԼՂ կարգավիճակը ներառում էր նաև այնպիսի իրավասությունների ձեռք բերում, ինչպիսիք էին՝ հանրաքվեի միջոցով սեփական սահմանադրության ընդունումը, պետականության ատրիբուտները, օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության մարմինները և այլն: Միաժամանակ, հենվելով կողմերի հռչակած «սիմետրիկ փոխզիջման» եղանակով որոշումների ընդունման մեթոդոլոգիայի վրա՝ այդ փաստաթղթում լուծում էր առաջարկվում նաև Շուշիի ու Շահումյանի ապագա կարգավիճակների համար:

Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման կուլմինացիոն մյուս փուլը համընկնում է 2001թ.-ի սկզբներից բանակցային գործընթացում նկատվող որոշակի ակտիվացման հետ, որն իր արտացոլումը գտավ Փարիզյան և Զի Ուեսթյան բանակցություններում: Այսպես կոչված «Փարիզյան սկզբունքների» հիման վրա կազմված Զի Ուեսթյան համաձայնագրի փաթեթում Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակն ամրագրված էր համաձայնագրի երկրորդ հոդվածում, ըստ որի՝ դե ֆակտո ամրագրվում էր, որ նախկին ադրբեջանական Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի տարածքը Ադրբեջանի վերահսկողության տակ չէ և անցնում է Հայաստանի ինքնիշխանության ներքո²⁰: Փաստորեն, սրանով ամրագրվում էր Լեռնային Ղարաբաղի փաստացի գոյությունը և Ադրբեջանի վերջնական վերահսկողության կորուստը այդ տարածքի նկատմամբ:

2007թ.-ից հետո կողմերը բանակցությունները շարունակեցին Մադրիդյան սկզբունքների հիման վրա, որը ենթադրում էր հակամարտության կարգավորման նոր փիլիսոփայություն՝ կառուցված սկզբունքների համադրման գաղափարի վրա: Այն իր հերթին ենթադրում էր իրավական պարտադիր ուժ ունեցող կամարտահայտության միջոցով (պլեբիսցիտ) Արցախի կարգավիճակի վերջնական հստակեցումը, միջանկյալ կարգավիճակի ճանաչումը, զինված ուժերի հետ քաշումը, Արցախի և ՀՀ-ի միջև ցամաքային կապի ապահովումը, փախստականների վերադարձն ու միջազգային խաղաղապահ գործողությունները²¹: Դրանից հետո միջնորդների կողմից հնչեցին մի շարք հայտարարություններ Աբվիլայում²², Մուսկոկոյում²³, Կազանում և այլն:

Ինչու՞, այնուամենայնիվ, չնայած առաջարկների նման բազամազանությանը՝ Արցախյան կարգավորման բանակցային գործընթացում էական առաջընթաց չի գրանցվում: Մեր կարծիքով՝ այստեղ կա մի պարզ, բայց միևնույն ժամանակ շատ

¹⁸ Տե՛ս <https://www.aniarc.am/2019/03/27/step-by-step-1997-december-nkr/>:

¹⁹ Տե՛ս <https://www.aniarc.am/2019/01/24/common-state-1998-nk/>:

²⁰ Տե՛ս **Գալստյան Խ.**, Զաղաքական բանակցություններ. տեսություն և պրակտիկա, Ե., 2007, էջ 181:

²¹ Տե՛ս *Мадридские принципы* [<https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/>]:

²² Տե՛ս <https://www.osce.org/item/38731.html>:

²³ Տե՛ս <https://ria.ru/20100717/255734396.html>:

խորթային հարցադրում, որն անկյունաքարային նշանակություն ունի Արցախյան հիմնախնդրի կարգավորման նոր հայեցակարգի մշակման համար: Խոսքը նախևառաջ վերաբերում է Արցախի գոյության փաստի ճանաչման սկզբունքին: Օրինակ՝ եթե դիտարկենք խնդրի վերաբերյալ Ադրբեջանի մոտեցումը, ապա կարող ենք նկատել, որ այդ երկիրը ժխտում է Արցախի գոյության փաստն ընդհանրապես, քանի որ ըստ իրենց պաշտոնական դիրքորոշման՝ դեռ 1991թ.-ի նոյեմբերի 26-ին Ադր. ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդն ընդունել է ԼՂԻՄ լուծարման մասին որոշումը²⁴, ըստ որի՝ նախկին ինքնավար մարզի տարածքում ձևավորվել են սովորական վարչական միավորներ: Իսկ 2019թ.-ի հոկտեմբերի 3-ին Ադրբեջանի նախագահ Ի.Ալիևի՝ միջազգային բանավեճային «Վալդայ» ակումբում ունեցած ելույթը, ըստ որի՝ Լեռնային Ղարաբաղը Ադրբեջանի պատմական տարածք է, իսկ Լեռնային Ղարաբաղի ժողովուրդը ընդհանրապես գոյություն չունի²⁵, լիովին համապատասխանում է մեր կողմից առաջ քաշված այն թեզին, որ Ադրբեջանը վարում է արսիենտիստական ու Արցախի գոյության ժխտման քաղաքականություն: Հետևաբար, հետևողականորեն ժխտելով Արցախի գոյության փաստը՝ Ադրբեջանը կառուցում է մի ողջ բանակցային փոխհարաբերություն, ըստ որի՝ որպես բանակցային ապագա հնարավոր զիջում մատուցվում է այն թեզը, որ կարելի է ընդունել Արցախի գոյությունը, սակայն միմիայն իրենց տարածքային ամբողջականության շրջանակներում: Տրամաբանությունը կարծես թե հասկանալի է՝ մի քայլ հետ, երկու քայլ առաջ մարտավարությամբ ստանալ բաղձալին, կեղծ օրակարգեր առաջ քաշելով ու չափազանցված պահանջներ ներկայացնելով՝ բանակցություններում ստանալ առավելագույն օգուտներ:

Որքան էլ տարօրինակ թվա առաջին հայացքից, սակայն եթե դիտարկում ենք Հայաստանի Հանրապետության՝ Արցախյան կարգավորման դիրքորոշումների եվոլյուցիան, ապա տեսնում ենք, որ ի տարբերություն Ադրբեջանի, թեև հայաստանյան քաղաքական ղեկավարները ընդունում են Արցախի գոյությունը, սակայն չեն ընդունում կամ առնվազն դժվար են համակերպվում Արցախի ինքնուրույն գոյության փաստի հետ: Հատկապես կարգավորման վերջին 20 տարիների հայաստանյան տրամաբանությունը կառուցվել է երկու բանակցային սուբյեկտները՝ Արցախն ու ՀՀ-ն մեկ անձի տեսքով ներկայացնելու մարտավարության հիման վրա: Չէ՞ որ և՛ ՀՀ երկրորդ նախագահ Ռ. Ջոյարյանի, և՛ նրան փոխարինած Ս. Սարգսյանի պարագայում ենթադրվում էր, որ նրանք, կանգնած լինելով Արցախյան շարժման ակունքներում և առանցքային պաշտոններ զբաղեցնելով Արցախի Հանրապետությունում, նույնչափ հետևողականորեն բանակցություններում կներկայացնեն բուն Լեռնային Ղարաբաղի մոտեցումները: Բանակցային ձևաչափի նման փոխակերպումը մի կողմից՝ թույլ տվեց «մեռյալ» կետից տեղաշարժել կարգավորման գործընթացը, մյուս կողմից՝ էական վնաս հասցրեց Արցախի քաղաքական ինքնությանը: Իսկ արդեն 2018թ.-ին ՀՀ-ում տեղի ունեցած «թավշյա» հեղափոխությունից հետո մարտավարական այդ գիծն ուղղակի շարունակելն անհնար էր, քանի որ, ինչպես նշել էր ՀՀ վարչապետ Ն. Փաշինյանը, ինքը պատրաստ է մասնակցել բանակցություններին ՀՀ անունից, բայց չի կարող բանակցել Արցախի Հանրապետության անունից, որովհետև չունի Արցախի վարչապետի կամ նախագահի կարգավիճակ, որովհետև Արցախի ժողովուրդը չի մասնակցում ՀՀ իշխանությունների ձևավորման գործընթացին և ըստ էության իր անունից

²⁴ Закон Азербайджанской Республики «Об упразднении Нагорно-Карабахской автономной области Азербайджанской Республики» от 26 ноября 1991 года [http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=2890].

²⁵ Алиев в Сочи: Карабах - это Азербайджан и восклицательный знак [<https://az.sputniknews.ru/video /20191004/421923678/karabah-jeto-azerbajdzhan-aliev-valdaj.html>].

բանակցություններին մասնակցելու մանդատ չի տվել²⁶: Փաստացի, հեղափոխությունից հետո մի կողմից՝ բարձրաձայնվում է Արցախին բանակցությունների սեղան վերադարձնելու մասին թեզը, մյուս կողմից՝ տարբեր հարթակներում ու միջոցառումներում Հայաստանից հնչում են Արցախի քաղաքական ինքնությունն ու ինքնուրույնությունը նսեմացնող կոչեր:

Utrum has verum an falsum est

Դեռ Հին Հռոմում տարաբնույթ վիճահարույց հարցերի ու կոնֆլիկտների կարգավորման համատեքստում լայնորեն կիրառվող փաստարկներից էր փաստացի իրողությունների ճանաչման և դրանք անվերապահորեն հաշվի առնելու սկզբունքը կամ ինչպես հռոմեացիներն էին ձևակերպում Utrum has verum an falsum est (ճիշտ է, թե սխալ, բայց դա այդպես է)²⁷: Հետևաբար Արցախյան հակամարտության խաղաղ կարգավորման համատեքստում առաջնային նշանակություն ունի. **1. Արցախի գոյության փաստի ընդունումը, 2. Արցախի ինքնուրույն գոյության փաստի ընդունումը, 3. Արցախի ինքնուրույն քաղաքական ինքնության ընդունումը**: Այս երեք հիմնարար պրոպոզիցիաները պետք է դրվեն Արցախյան հիմնախնդրի կարգավորման հայկական կողմերի բանակցային հայեցակարգի հիմքում, քանի որ Արցախի Հանրապետությունն ունի ինքնուրույն քաղաքական ինքնություն. ուզեք թե չուզեք, բայց դա այդպես է:

Հիմա դիտարկենք Արցախի կարգավիճակի ճանաչման և նախավիճակի փոփոխման կորելյացիան: Չզիտես ինչու, այս տարիների ընթացքում և՛ միջազգային հանրության, և՛ հակամարտության մեջ ներթաշված կողմերը թյուր տպավորություն ունեն, որ Արցախյան համակարտության նախավիճակի՝ (Status Quo) այս տեսքով պահպանումը ձեռնտու է հայկական կողմին, իսկ ահա փոփոխությունը՝ Ադրբեջանին: Կարծում եմ, որ սխալ պատկերացում է, այս հարցում էլ մենք պետք է նախաձեռնողականություն ցուցաբերենք ու առաջ քաշենք նախավիճակի անհապաղ փոփոխման հարցը Արցախի կարգավիճակի ճանաչման ճանապարհով: Ըստ էության, այս դիրքորոշման հիմքում ընկած է նախորդ թեզը, որ Արցախն ինքնուրույն քաղաքական ինքնություն ունի, որն այլևս անհնար է հաշվի չառնել, ու միայն այդ փաստի անհապաղ ճանաչման ճանապարհով փոխել արդեն շուրջ քառորդ դար հաստատված Արցախյան հակամարտության նախավիճակը: Հետևաբար ստացվում է, որ նախավիճակի փոփոխման գլխավոր նախապայմանը Արցախի ներկայիս կարգավիճակի ճանաչման փաստն է: Ինչ վերաբերում է «հավերժական» դիսկուրսին՝ Արցախը Հայաստանի Հանրապետության մա՞ս է, թե՞ անկախ պետություն, ապա այդ հարցում առնվազն պետք է առաջնորդվել համազգային շահերի ամրագրման հեռահար, երկարաժամկետ ու կարճաժամկետ ռազմավարական նպատակներով: Ընդ որում, որպես հեռահար ռազմավարական նպատակ պետք է ամրագրել Արցախի՝ Հայաստանի Հանրապետության հետ վերամիավորումը, իսկ կարճաժամկետ՝ Արցախի անկախության միջազգային ճանաչումը: Մեր խորին համոզմամբ՝ միայն Արցախի անկախության միջազգային ճանաչման ճանապարհով է հնարավոր հասնել նաև մեր համազգային հեռահար նպատակին՝ մայր հայրենիքի հետ հայության այդ հատվածի վերամիավորմանը: Եթե չի ստացվելու կամ ՀՀ արտաքին քաղաքականության ուղեծրից դուրս է մնալու Արցախի անկախության միջազգային ճանաչման գիծը, ապա նույնքան անհնար է լինելու նաև դե յուրե Հայաստանի Հանրապետության հետ միացումը: Ըստ էության, այդ ռազմավարական նպատակներով առաջնորդվեցին նաև

²⁶ Տե՛ս ՀՀ վարչապետ Ն. Փաշինյանի ելույթը ՀՀ 7 գումարման առաջին նստաշրջանի նիստին, 12 փետրվարի, 2019թ. [<http://www.parliament.am/transcript.php?AgendaID=3577&day=12&month=02&year=20>]

²⁷ Мокшанцев Р. Психология переговоров. М., 2002. с. 112.

Կոսովոն ու Ալբանիան: Այն բանից հետո, երբ ՄԱԿ-ի անդամ պետությունների մեծամասնությունը ճանաչեց Կոսովոն՝ որպես անկախ պետություն, Ալբանիայի և Կոսովոյի բարձրագույն իշխանության ներկայացուցիչները 2019թ.-ի հուլիսին Տիրանայում ստորագրեցին ռազմավարական համագործակցության համաձայնագիրը, որը նախատեսում էր երկու պետությունների՝ արտերկրում գործող դեսպանատների միավորում՝ վերջնականապես ունենալով խորացված ազգային ինտեգրացիայի և Ալբանիայի ու Կոսովոյի միավորումը մեկ միասնական պետության կազմում²⁸:

Փաստորեն, միջազգային հանրության մի ստվար հատվածի ճանաչումից հետո միայն երկու ալբանական պետությունները սկսել են նախաձեռնել վերամիավորման գործընթաց: Այդ մասին հրապարակային հայտարարություն արեց նաև Ալբանիայի վարչապետ Է. Ռամին՝ նշելով, որ Կոսովոն Ալբանիայի անբախտելի մասն է, որի միավորումը ոչ թե պլան Բ-ն է, այլ պլան Ա-ն²⁹: Միջազգային պրակտիկայի այս թարմ օրինակը նույնպես ուղենշային պետք է լինի մեզ համար համազգային բաղձալի նպատակներին հասնելու ճանապարհին: Այնպես որ Արցախյան հակամարտության կարգավորման բանակցային գործընթացում «սայլը» տեղից շարժելուն ուղղված առաջին գործնական քայլերը պետք է ներառեն հենց վերոշարադրյալ քայլերի հաջորդականությունը, որոնք ներառում են Արցախի գոյության, ինքնուրույնության ու ինքնուրույն քաղաքական ինքնության անվիճելի փաստերի ճանաչումը:

THE STATUS RECOGNITION PROBLEM AND THE PRIMARY STATE CHANGE (STATUS QUO) IN THE NEGOTIATIONS ON ARTSAKH SETTLEMENT

KHACHIK GALSTYAN

Yerevan State University, Associate Professor at the Chair of History and Theory of Political Science, Doctor of Sciences (Political Science), honorary member of UYSSA, Yerevan, Republic of Armenia

In the context of the settlement of the Artsakh conflict, one of the key issues is the problem of status, according to which the main conflicting parties have deep strategic differences and the most polarized positions. The purpose of this article is to identify causal relationships between the negotiation evolution of the status issue and the change in the status quo in the Artsakh conflict. In this sense, the objectives of the study are a critical analysis of negotiation documents affecting status formulations and, therefore, the study of the possibilities for changing the status quo of the conflict. The methodological basis of the work is the chronological and content analysis methods.

The article discusses the evolution of negotiations on the status of Artsakh putting forward a number of innovative theses based on recognition of the existence of Artsakh, independence, and independent political identity as important factors for changing the status quo of the Artsakh conflict.

Keywords: *Artsakh conflict, recognition of status, status quo change, independent political identity.*

²⁸ Косово и Албания объединят посольства [<https://ria.ru/20190704/1556206392.html>].

²⁹ Տե՛ս նույն տեղում:

ПРОБЛЕМА ПРИЗНАНИЯ СТАТУСА (STATUS) И ИЗМЕНЕНИЯ ПЕРВИЧНОГО СОСТОЯНИЯ (STATUS QUO) В ПЕРЕГОВОРАХ ПО АРЦАХСКОМУ УРЕГУЛИРОВАНИЮ

ХАЧИК ГАЛСТЯН

*Доцент кафедры теории и истории политической науки ЕГУ,
доктор политических наук, почётный член ОМУСА,
г.Ереван, Республика Армения*

В контексте урегулирования арцахского конфликта одним из ключевых является вопрос статуса, по которому основные конфликтующие стороны имеют глубокие стратегические разногласия и максимально поляризованные позиции. Целью данной статьи является выявление причинно-следственных связей между переговорной эволюцией вопроса статуса и изменением статус-кво в арцахском конфликте. В этом смысле задачами исследования становятся критический анализ переговорных документов, затрагивающих статусные формулировки и в связи с этим изучение возможностей изменения статус-кво конфликтного противостояния. Методологической основой работы стали хронологический метод и метод контент-анализа.

В статье обсуждается эволюция переговоров по статусу Арцаха, выдвигается ряд инновационных тезисов, основанных на признании существования Арцаха, независимости и самостоятельной политической идентичности в качестве важных факторов для изменения статус-кво арцахского конфликта.

Ключевые слова: *арцахский конфликт, признание статуса, изменение статус-кво, самостоятельная политическая идентичность.*